

Jan H. Mysjkin

Aantekening bij een titelverwisseling van twee gedichten van Paul van Ostaijen

In *Arabesken met Zot Polleken* spelevaart Willy Roggeman met een aantal gedichten van Paul van Ostaijen, waaronder drie die door de dichter onder de gemeenschappelijke noemer 'groteske gedichten' werden geplaatst. Het gaat hier om de gedichten *Malheur*, *Leven* en *Derde Groteske*, die in mijn editie van het *Verzameld Werk* – de 'zesde, opnieuw herziene druk, 1979' – op de pagina's 171, 172 en 173 staan. *Malheur* is het gedicht dat begint met de verzen 'Warme walmstal / de heer privatdocent K. / in de zomerfriste uit Breslau...'; *Leven* met 'Mevr. Dr jur. heeft prachtig verdedigd / de één-kilo-brood-dief...'; en *Derde Groteske* met de verzen 'Een / twee / een / twee / krachten van opgaan / krachten van / neergaan...'

In zijn arabesken betwist Roggeman de geldigheid van de titel voor *Derde Groteske*: 'Mocht Van Ostaijen na *Malheur* en *Leven* grondiger de problematiek van het gedicht *Derde Groteske* overwogen hebben, hij zou een andere titel voorgesteld hebben. Ik ga hier niet in op Roggemans argumentatie. Wel confronteer ik Roggemans uitspraak met een citaat uit 'Paul van Ostaijens grotesk panopticum' van Paul Hadermann :

'Drie korte gedichten, die in 1920 ontstaan zijn, noemt hij eerst "kritische gedichten", daarna "grotesken": *Malheur*, *Leven* en *Derde groteske*. Het eerste en het laatste schilderen op ironische toon een "gebeurtenis" uit een burgerlijk leven. *Malheur* vertelt hoe Privatdozent K. in een afgrond om het leven komt, omdat hij zijn hoed heeft willen redden. In *Derde groteske* zet "Mevrouw Dr. jur." zich zelftevreden op een bank neer na een geslaagd pleidooi. *Leven* is niet episch maar beschouwelijk van aard en behandelt op speelse wijze de zinloosheid van het leven in het algemeen.'

Met andere woorden, het gedicht dat Roggeman bestudeert als *Derde Groteske* heet bij Hadermann *Leven*, en omgekeerd.

Vanwaar die verwisseling van titels? Geraakte prof. dr. Paul Hadermann, lid van de Academie (zoals hij nooit nalaat achter zijn naam te vermelden), niet meer wijs uit zijn hanenpoten? Naast de titelverwisseling staan er in het bovenstaande citaat niet minder dan vier fouten: 'privaatdocent' staat er in het Duits, *Derde Groteske* wordt met kleine g geschreven, 'Mevr.' wordt bij hem voluit gespeld en hij zet een punt achter 'Dr'. Spijkers op laag water?

Jazeker, maar ik moest het als student niet wagen met dergelijke slordigheden bij mijn professoren aan te komen. Hoewel ik vier drukken van het artikel tussen 1981 en 1997 heb opgespoord, werden de fouten over al die jaren niet één keer gecorrigeerd.

Ondanks al zijn missers, heeft Hadermann toch een toevalstreffer: het volstaat om bij wijze van leesexperiment de twee gedichten op de pagina's 172 en 173 van plaats te veranderen – maar niet de titels – en opeens wordt een en ander in de reeks duidelijk. In het gedicht over 'Mevr. Dr jur.' komt het woord 'leven' niet voor, al is het in zijn algemeenheid als titel wel toepasselijk, zij het zonder significante meerwaarde. In wat in de Van Ostaijenliteratuur nog altijd 'Derde Groteske' heet komt het woord 'leven' wel voor – 'de nutteloze kamp / ons leven verbrandt' – ja het draait helemaal rond 'de zinloosheid van het leven in het algemeen', zoals Hadermann het formuleert. Dat is ook de insteek van Roggeman voor wie het een 'haast volledig abstract gedicht is dat de conditio humana in zijn kern treft'.

Willy Roggeman heeft op het eerste gezicht gelijk: *Derde Groteske* is een titel die niet bij het als dusdanig bekende gedicht lijkt te passen. Ik weet niet waar de heer prof. dr. H., lid van de Academie, de gedichten heeft gelezen, maar als ze hem in zijn sluimer met verwisselde titels zijn verschenen, dan mogen we Phantasos dankbaar zijn om de ingeving.

Lees het bewuste gedicht met de verwisselde titel, en opeens klopt het als een bus:

Leven

een

twee

een

twee

krachten van opgaan

krachten van

neergaan

de nutteloze kamp

ons leven verbrandt

immer

immer

immer

schoppen is troef

nu

harten mijnheren

enzovoort

enz

z.



Als we titels en gedichten laten staan in de volgorde waarin ze nu in het drieluik voorkomen, dan leest de *Derde Grotleske* als een *uitwerking* van de titel van de tweede grotleske, en behoeft bijgevolg geen andere hoofding dan nu juist het neutrale 'derde grotleske'. Het leven vergelijken met een altijd hernomen kaartspel waarbij winnen of verliezen een 'nutteloze kamp' is, om het even of schoppen of harten troef is, kun je wel degelijk als een metafysisch getinte grotleske lezen, ja een 'uitgeklede' grotleske, waarin de kaartspelers zijn verdwenen en het kaartspel is gebleven. De voorafgaande grotleske levert het voorbeeld van zo'n 'nutteloze kamp'. Hier zijn de kaartspelers er nog wel, namelijk 'Mevr. Dr jur.' die de kamp om de 'één-kilo-brood-dief' heeft gewonnen. En wat doet ze daarna? Wel, ze 'zet zich op een bank / juist tegenover de kont van de zeegod / Verdienende rust // O Wonne'. Van winnen naar Wonne, wat maakt het uit? Het leven gaat verder van 'enzovoort enz

z.

Nu is er niets in het bronnenmateriaal dat Hadermanns titelverwisseling legitimeert. Zowel Gerrit Borgers, tekstbezorger van het *Verzameld Werk*, als Willy Roggeman verwijzen naar een handschrift waarop het gedicht onder de titel 3. *Grotleske* voorkomt. Op het spoor gezet door de dommelende heer prof. dr. H., lid van de Academie (en met herhaalde dank aan Phantasos), zie ik in tegenstelling tot Roggeman wel degelijk een geldige reden voor de titel.

¹ Willy Roggeman, *Arabesken met Zot Polleken*, het balanseer, Aalst, 2014.

² Het artikel verscheen op zijn minst vier maal: een eerste maal in *Ons Erfdeel*, jg. 24, 1981; een tweede maal in *Kritisch Akkoord* 1982, Manteau, Antwerpen/Amsterdam, 1982; een derde maal in *Gierik/NVT*, nrs. 49-50, december 1995-maart 1996; en een vierde maal in Hadermanns bundeling van opstellen over de auteur: *Paul van Ostaijen en de kunst van zijn tijd 1896-1996*, Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde, Gent, 1997.